

MELLEM DESPOTI OG DEMOKRATI

DEN SCHWEIZISKE FORBINDELSE:
ROGER, MALLET OG REVERDIL OM
DEN DANSKE ENEVÆLDE

AF
HENRIK HORSTBØLL

„Lettres sur le Dannemarc“ udkom første gang i Geneve hos brødrene Philibert i 1757. De femten breve om Danmarks regeringsform, love, finanser, handel og manufakturer var skrevet af André Roger, som var født i Schweiz, men trådte i J.H.E. Bernstorffs tjeneste i København. Bogen blev umiddelbart oversat til dansk og ligeledes udgivet af Philibert, som drev boghandel både i Geneve og København.¹ En udgave på tysk fulgte året efter.² Da brevene udkom i London i 1762 fik de titlen „The present State of Denmark“, og den anonyme udgiver præsenterede oversættelsen: „A Book written concerning a monarchic state by a republican of Geneva, will probably excite the curiosity of others, as it has done mine.“³ Roger var ikke den eneste republikaner fra Geneve, som i 1750'erne skildrede det danske monarki.

Paul-Henri Mallet, som var født og uddannet i Geneve, kom til København i 1752 – samme år som André Roger. På foranledning af A.P. Bernstorff afløste han La Beaumelle som professor ved det franske akademi på Charlottenborg. A.P. Bernstorff havde mødt Mallet i Geneve i universitetskredsen omkring Jacques Necker og professor Jacob Vernet. Efter

¹ *Breve om Dannemarks Riges Staat*, oversatte af Fransk. Trykt hos Brødrene Philibert. 1757.

² *Briefe über den gegenwärtigen Staat von Dänemark*. Kopenhagen, Auf Kosten der Rothenschen Buchhandlung. 1758. Mens brødrene Philibert trykte med antiqva både på fransk og dansk, blev den tyske udgave sat med fraktur.

³ *The present State of Denmark in relation to Its Government and Laws, Its Trade and Manufactures, Its Revenues and Forces. Compiled from the Public Archives, and other authentic Materials. Being An exact Description of that Kingdom, as it now exists. And Different from any Account hitherto published in the English Language. In a Series of Letters, Mostly written by Monsieur Roger*. London: Printed for Tho. Osborne, in Gray's-Inn, Holborne. 1762.

opholdet i Danmark blev han i 1760'erne professor i historie ved universitetet i Geneve, og han deltog aktivt i republikkens styre. Men mellem 1752 og 1760 skrev Mallet Danmarks historie i København.⁴

André Roger havde ligeledes studeret jura og statsvidenskab i Geneve, hvor han blev bekendt med den Bernstorffske familiekreds. Han blev sekretær og gesandt for J.H.E. Bernstorff, som han havde mødt i Paris, og det var under en diplomatisk mission for denne, at han omkom ved en ulykke i 1759. Men inden da havde hans slægtning Elie-Salomon-François Reverdil i 1758 sluttet sig til den schweiziske kreds. Reverdil blev tilknyttet akademiet på Charlottenborg, hvor han arbejdede sammen med Mallet om udgivelsen af tidsskriftet *Mercure Danois*, og efter Rogers død redigerede og færdigskrev han andet bind af *Lettres sur le Dannemarc*, som udkom hos Philibert i Geneve 1764, mens den danske udgave først fulgte fra Philibert i København 1770.

Claude Philibert flyttede fra Geneve til København i 1755, hvor han indrettede forlag og boghandel på hjørnet af Kongens Nytorv og Lille Kongensgade i kompagniskab med sin bror, som bestyrede virksomheden i Geneve. Philibert leverede bl.a. bøger til Det Kongelige Bibliotek, og fra 1757 drev han også et bogtrykkeri.⁵ I juli 1757 blev *Mercure Danois* relanceret fra brødrene Philibert, København-Geneve. Trykkeriet medvirkede sammen med boghandelen til at udbrede kendskabet til fransksproget litteratur og videnskab i Danmark, og Philiberts virksomhed var ligeledes et redskab for udbredelsen af viden om forholdene i Danmark og for salget af eksempelvis Rogers og Mallets værker gennem trykkeriet og boghandelen i Geneve.

I 1750'ernes København samledes med støtte fra regeringens ledende ministre en lille lærd republik fra Geneve, som skabte et nyt grundlag og nye muligheder for at få viden om Danmarks stat, politik og historie uden for Danmark. Det er nærliggende at sætte den udvikling i forbindelse med regeringens øvrige offentlighedspolitik i perioden, hvor et spektakulært tiltag var den offentlige opfordring på kongens fødselsdag den 31. marts 1755 til at forfatte afhandlinger om statens økonomiske forhold. Uafhængigt af rang og stand kunne afhandlingerne sendes til regeringens koordinerende figur, overhofmarskal A.G. Moltke, og „de nyttige blandt dem“ ville blive trykt uden bekostning for forfatteren.

Regeringen mente åbenbart, at der kunne komme noget godt ud af

⁴ Paul-Henri Mallet: *Introduction à l'Histoire de Dannemarc*, Kbh. 1755, fulgt af *Histoire de Dannemarc*, I-III, Kbh. 1758-77.

⁵ Harald Ilse: *Bogtrykkerne i København ca. 1600-1810*, 1992, s. 153-155.

anvendelsen af det trykte medie, af offentlighed og opinion, så længe den selv havde initiativet og havde overblik over situationen. Regeringens offentlighedspolitik havde også en ekstern, europæisk dimension, som ikke er så velkendt som den danske diskussion.⁶ Historikeren Edvard Holms kommentar til Mallets værker om Danmarks historie karakteriserer generelt receptionen af den schweiziske forbindelse: „Det var et vel skrevet Arbejde, der særlig havde den Betydning, at det gav Udlandet et i det hele paalideligt Billede af vort Fædrelands historie; men for øvrigt kunne vi her ikke dvæle ved disse Forfattere af fremmed Byrd, de tilhøre ikke den danske Litteratur eller det danske Aandsliv.“⁷ Var den schweiziske forbindelse ikke en del af dansk litteratur, så var den en væsentlig del af åndslivet fra midten af det 18. århundrede, og den var særlig vigtig for diskussionen af monarki som statsform og regeringsform i Danmark og Norden.

Roger om Danmarks stat

André Roger gik lige til sagens kerne i det første brevs første sætning: „Det var fornærmelig talt om dette Lands-Regiering, hvis man kaldte den Despotisk. Vel er den en uindskrænket Eene-Volds-Regiering, men derhos saa mild som nogen i Verden.“⁸ Brevformens litterære genre gjorde det muligt for Roger at give budskabet en politisk sammenhæng ved at stile det til „Mr. Beaumont, Advocat ved Raadet i Republiken Geneve“. De to første breve handlede om regeringsformen i Danmark, og han fortsatte: „Dersom man ved Despotismus forstaaer et absolut eller uind-

⁶ Julius Clausen medtog schweizerne Mallet og Roger i sin undersøgelse af de franske litterater la Beaumelle og Des Roches de Parthenay: *Franske Literater i København paa Frederik den Femtes Tid, Historisk Tidsskrift* 7. rk. 1, 1897-99, s. 1-81. Om Mallets historieskrivning: Anton Blanck: *Den nordiske renæssansen i sjuttenhundredtalets litteratur*, Stockholm 1911, s. 39-62.

Regeringens mæcenpolitik over for tyske litterater i 1750'ernes København, såsom Klopstock, Cramer og Gerstenberg, er blevet grundigere behandlet: Leopold Magon: *Ein Jahrhundert geistiger und litterarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750-1850*; I, Die Klopstockzeit in Dänemark, Dortmund 1926.

⁷ Edvard Holm: *Danmark-Norges Historie*, 3.2, 1898, s. 479. Casper Paludan-Müller medtog Mallet i „Dansk Historiografi i det 18. Aarhundrede“ og skrev om hans Danmarks historie: „Dette værk er et respektabelt Arbejde... En Bog for danske, der kunne afløse Holbergs Værk, blev denne franske Danmarks historie naturligvis aldrig, skjønt den har taget Hensyn til den danske Historiegranskings Fremskridt efter Holberg og for saa vidt har et Fortrin for denne. Men den maa dog ikke overses af danske Historikere“, hvilket han dog derefter gjorde. *Historisk Tidsskrift* 5. rk. 4, 1883-84, s. 130.

⁸ Citeret fra den danske oversættelse: Roger 1757 (note 1), s. 1.

skrænket Monarkie, da er Regieringen i Dannemark ganske vist Despotisk. Men det er ikke denne Tanke alleene der falder min Herre, som Borgere i en frie Republique, fæll og u-taalelig;⁹

Det var derimod forestillingen om orientens despoti, som forskrækkede Geneveborgerens republikanske sjæl. De østerlandske regenter misbrugte deres uindskrænkede myndighed ved at regere selv. De barbariske prinser, skrev Roger, var vant til at holde deres egen vilje for mål og rettesnor vedrørende ret og uret, mens et monarki skulle regeres gennem fastsatte love. Despoten ejer sit land og folk, mens monarken anser det for et selskab, eller et samfund, som bør gøres lykkeligt. Roger formulerede enevældens grænser inden for monarkiets politiske kultur:

„De Lande, som allermeest staae Fare for at den absolute Magt i dem kan misbruges, ere de hvor Regenten selv personlig afgjør og dømmer efter de Oplysninger han faaer, hvilke aldrig ere tilstrækkelige naar han selv skal søge dem, og kommer næsten altid an paa et Indfald, naar han ikke haver Folk hvis Pligt og Embede det er at före ham bestandigen Landets Love i Erindring.“¹⁰

På den baggrund gennemgik han idealbilledet af centraladministrationen ved midten af 1700-tallet med statsråd, kancellier, kollegiestyre og generalprocurørembede. Derefter fulgte retsvæsenet og dets grundlag i Christian 5.s Danske lov, og gennemgangen af lovene mundede ud i en oversættelse af hele Kongeloven.

At Roger måtte redde Danmarks regeringsform fra det orientalske despoti og måtte trække grænser for et vel indrettet monarki skyldtes ifølge hans fortale til bogen, at fremmede som ikke kendte den danske regering, og dem var der mange af, forestillede sig den som despotisk. Det var fordi, de havde misforstået statsforandringen i 1660: For det var en fejl, hvis man mente, „at den Forandring i Aaret 1660, skilte et Rige som tilføren var friet, ved sin Frihed“. Faktisk havde kun adelen været fri, mens de øvrige stænder ikke var blevet agtet. Forandringen havde gjort „til et godt Monarchie det som forhen var et fordervet Aristocratie“, og den havde sat en dæmning for adelens magt over for de øvrige stænder, hvil-

⁹ Roger 1757 (note 1), s. 2.

¹⁰ Roger 1757 (note 1), s. 12-13.

ket var nødvendigt, fordi der ikke var mange skridt „til det Slags saavel civile som politiske Slaverie, som den holdt Bonde-Standen udi.“¹¹ Alternativet til enevælde var et monarki i forfald, dvs. et aristokrati med borgerligt og politisk slaveri.

Som indledning til oversættelsen af Kongeloven redegjorde Roger for de historiske begivenheder, som havde ført til stændernes samtykke med og lovliggørelse af arve-enevoldsregeringen. Han tolkede statsomvæltningen som borgerstandens og gejstlighedens opgør med den privilegerede adel, som til slut var blevet sat på plads af kongen. De ringere stænder „søgte altsaa i et uomskrænket Monarchie den Liighed, som de ikke troede at kunne finde i dette Slags Aristocratie.“¹²

Den „Gothiske Regiering“, som bestod i et valgkongedømme med stænderforsamlinger,¹³ blev forladt til fordel for en lighed mellem stænderne, som det nu var kongemagtens opgave at balancere: „En yderlig og alt for vidtgående Liighed kan ikke mere stemme med et Monarchie, end med en Republique: thi i den første Slags Regiering foraarsager den Despotismum, i den anden Anarchiam, eller, at der ingen er som har at befale.“¹⁴

Roger gjorde ikke nogen hemmelighed af, at Montesquieus ti år gamle afhandling *Om Lovenes Aand* var den teoretiske ledetråd i hans undersøgelse af regeringsformen i Danmark. For de faktuelle juridiske oplysninger takkede han Peder Kofod Ancher og Henrik Stampe. Regeringens førende juridiske og administrative eksperter blev således forbundet med moderne politisk teori til forsvar for monarkismens form i Danmark. Det danske monarki kom ud af despotiets skygge, og det fremstod ud fra Mon-

¹¹ Roger 1757 (note 1), s. 8. I Rogers franske tekst er terminologien følgende: „d'où il est aisé de conclure que la révolution en otant à la Noblesse des exemptions odieuses, n'a fait que ramener à la Monarchie les principes d'une Aristocratie vicieuse, & opposer à sa puissance une digue d'autant plus nécessaire, que l'oppression est bien voisine de cette espèce d'esclavage civil & politique, dans lequel elle tenoit les paysans.“ *Lettres sur le Dannemarc*. Tome premier. Nouvelle Edition. A Geneve, chez Claude Philibet 1767, s. 8-9. Roger undlod at sætte det interessante skel mellem borgerligt og politisk slaveri i relation til enevældens stavnsbåndsløvgivning.

¹² Roger 1757 (note 1), s. 100.

¹³ Roger kommenterede den gotiske regeringsmåde: „Kongen havde næsten intet andet Fortrin end at have øverste Sæde i Raadet og anføre Armeen./../ Gemeenligen pleyer man at forestille sig saadan Regierings-Forfatning som overmaade frie;“ mens Roger betragtede den gotiske forfatning i tiden før 1660 som aristokratisk. Roger 1757 (note 1), s. 93-94.

¹⁴ Roger 1757 (note 1), s. 100-101.

tesquieuus politiske skema som et lovstyre mellem despoti og republik. Republikkens statsform fremstod i forbindelse med monarki negativt som enten et aristokratisk tyranni eller et demokratisk anarki.¹⁵

Roger tjente regeringen i praksis og på print, men hvorfor havde det danske monarki brug for forsvar? Den politiske dagsorden for Rogers breve fremstår tydeligst af den engelske udgave. På titelbladet af *The present State of Denmark* blev det i 1762 understreget, at beskrivelsen var "Different from any Account hitherto published in the English Language".¹⁶ Ingen skulle forveksle bogen med det sjette genoptryk af Robert Molesworths *An Account of Denmark as it was in the Year of 1692*. Det var den, der skulle erstattes.

Molesworth på bogmarkedet

Molesworths *Account* var den dominerende beskrivelse af Danmark på det europæiske bogmarked i første halvdel af 1700-tallet. I Storbritannien udkom den støt efter førsteudgaven fra London 1694 – i 1738 kom fjerde udgave i London, den femte fulgte i Glasgow 1745, og samtidig med at Roger kom til Danmark i 1752 ramte den sjette udgave det engelsksprogede bogmarked. Men det var endnu værre, at Molesworths bog var udbredt på kontinentets hovedsprog. Mens udgaverne på hollandsk og tysk hurtigt klingede af i 1690'erne, fortsatte Molesworth med at udkomme på fransk i 1700-tallet, og hans beretning om Danmark fik ny aktualitet, da den af Jean-Blaise Desroches de Parthenay blev optrykt som niende bind i *Histoire de Dannemarc*, som blev udgivet i Paris i 1732.¹⁷

¹⁵ Rogers forsvar for den danske enevælde har en moderne pendant i Nicholas Henshall's karakteristik: „If we start the Danish clock in 1661, we behold a strong monarchy aggressively seizing new powers and apparently launching on „absolutism“. If we start it in 1648, we encounter a weak, elective monarchy with a council og magnates imposed upon it. There is nothing intrinsically „absolutist“ about a king wanting to choose his own servants and bequeath the crown to his heirs. The stress on absolute power was, at least partly, a rhetoric of recovery. There were thus one type of legitimate government (monarchy) and two perversions of it (despotism and republicanism).“ Nicolas Henshall: *Early Modern Absolutism 1550-1700: Political Reality or Propaganda?*, *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*, ed. Ronald G. Asch & Heinz Duchhardt, Köln 1996, s. 31.

¹⁶ *The present State of Denmark in relation to Its Government and Laues*, London 1762. Genudgivet i Dublin 1772.

¹⁷ De hollandske udgaver i Rotterdam 1694 og 1696. De tyske udgaver i Köln 1695 og 1697. Om de franske udgaver: F. de Jessen: *Bibliographie de la Litterature Francaise relative au Danemark*, Paris 1924, s. 93-94 og 185-190.

Pastoral idyl i et arkadisk landskab illustrerer André Rogers beskrivelse af Danmark på titelbladet til den tyske oversættelse af *Lettres sur le Dannemarck*. Mens Claude Philibert anvendte den i Danmark sjældne antiqva-skrift til den danske oversættelse, blev den tyske oversættelse udgivet med den velkendte fraktur-skrift fra G.C. Rothes boghandel på Børsen.

Som tilfældet er med de fleste rejsebeskrivelser handlede Molesworths bog lige så meget om det hjemlige England som om Danmark. Den faktiske viden om enevældens Danmark, som Molesworth havde erhvervet sig som engelsk gesandt i København, anvendte han som et modbillede til, hvad han kaldte den engelske frihed: „Want of *Liberty* is a Disease in any Society or Body Politick, like want of Health in a particular Person; and the best way to understand the nature of any Distemper aright, is to consider it in several Patients, since the same Disease may proceed from different causes, so the disorders in Society are best perceived by observing the Nature and Effects of them in our several Neighbours“.

Molesworth præsenterede sit ærinde med bogen i den generelle stats-teoretiske indledning, hvorfra ovenstående citat er hentet. Han fremstillede den totale uforenelighed af enevælde og borgerlig frihed. Denne frihed indeholdt den engelske forfatning „Bill of Rights“, som netop var blevet formelt sikret (1689), men på kontinentet var den borgerlige frihed tabt: „All *Europe* was in a manner a free Country till very lately“. Folket kunne vælge sin konge eller regering. „Yet 'tis to be remarked that the ancient State of *Europe* is best preserved in *Italy* even to this day, notwithstanding the Encroachments which have been there made on the *Peoples Liberties*, of which one Reason may be, that the *Republicks*, which are more in number and quality in that Spot of Ground then in all Europe besides, keep their *Ecclesiasticks* within their due bounds.“

Danmark havde tabt sin oprindelige frihed på en særligt skræmmende måde: Stænderforsamlingen, som Molesworth kaldte for „Parliament“, havde frivilligt givet afkald på sin suverænitæt, og dermed banet vejen for slaveriets ág. For Molesworth var suverænitæt uafhændelig, og stænderforsamlingens magtoverdragelse var derfor ugyldig:

„That the people can no more part with their legal Liberties, than the Kings can alienate their Crowns: That nothing which even the Representative Body of the People does, which shall afterwards tend to the detriment of the universality can then be obligatory... That the acts of one general Parliament, though a free one, are not perpetually obliging, since that as well as particular persons is liable to mistakes; but the acts of an eternal Succession of Parliaments, who make, confirm, change, or repeal Laws at their pleasure.“¹⁸

På denne måde var „Rights“, og „Publick Liberty“, „Peoples Liberties“ afskaffet i Danmark ifølge Molesworths politiske verdensbillede, som kan

¹⁸ Alle ovenstående citater er fra det upaginerede "Preface" til Robert Molesworth: *An Account of Denmark, as it was in the Year 1692*, London, 1694.

karakteriseres som en engelsk monarkistisk version af „civic republicanism“.¹⁹ På denne generelle baggrund gennemførte Molesworth en helt forudsigelig, men detaljeinteressant, gennemgang af Danmark under enevælden, hvor den eneste positive undtagelse fra elendigheden findes i kapitlet „Of the Laws, Courts of Justice etc.“:

„Some naturalists observe that there is no Plant or Insect, how venomous or mean soever, but is good for something rightly applied... Hitherto We have indeed met with many things in it (Denmark) to be avoided, and little deserving imitation: but being now to speak of the Danish Laws, I must needs begin with this good Character of them in general; that for Justice, Brevity and Perspicuity, they exceed all that I know in the World.“²⁰ Det var ikke nogen uvæsentlig undtagelse: Der var ingen borgerlig frihed, men retfærdighed i Danmark.

Molesworth bog blev en bemærkelsesværdig succes på det europæiske bogmarked uden for Danmark. Modangreb blev affattet på fransk, tysk og engelsk;²¹ men den forventelige, politisk iscenesatte totale afvisning var uinteressant. Det var anderledes hos borgerne fra Geneve: Roger, Mallet og Reverdil. De omtalte ikke Molesworths republikanske beretning med et ord, men skrev deres egne historier med Molesworth som den blinde plet i øjet, hvormed de så.

Folkefyrsten. Reverdil om det danske monarki

I sine erindringer opfattede Elie-Salomon-François Reverdil sig som republikaner.²² Det er også hans erindringer om Struensee og det danske hof,

¹⁹ Jvf. J.G.A. Pocock: *The Machiavellian Moment. Florentine political thought and the atlantic republican Tradition*, Princeton 1975. Især chapter XI -XII „The Anglicization of the Republic“. Om Molesworth som „a neo-Harringtonian“: Colin Kidd: *British Identities before Nationalism*, Cambridge 1999, s. 224-225.

²⁰ Molesworth 1694 (note 18), s. 232.

²¹ *Bibliotheca Danica*: 2, s. 598-99 og 3, s. 821. Især William King: *Animadversions on a pretended Account of Denmark*, London 1694. Om den officielle danske reaktion og om modskrifterne: Chr. H. Brasch: *Om Robert Molesworth's Skrift "An Account of Denmark as it was in the year 1692"*, 1879. Om især Molesworths britiske baggrund: Hugh Mayo, *Robert Molesworth's Account of Denmark – Its roots and its impact*, Ph.D. afhandling, Odense 2000.

²² John Christian Laursen: „Télémaque manqué: Reverdil at Court in Copenhagen“, *Reconceptualizing Nature, Science, and Aesthetics*, Ed. Patrick Coleman, Anne Hoffmann, Simone Zurbuchen, Geneve 1998, s. 147-156. Laursen karakteriserer Reverdils republikanisme som moderat og en del af den konservative oplysningstradition. Efter opholdet i Danmark slog han sig atter ned i Schweiz, hvor han bl.a. oversatte værker fra den skotske oplysning: Adam Ferguson og Adam Smith.

som har gjort ham til den mest kendte fra den schweiziske kreds i Danmark.²³ Reverdil var medredaktør af *Mercure Danois* indtil han avancerede til hoffet fra stillingen på det franske akademi. Han blev kronprinsens lærer i 1760, mens han på samme tid skrev om forholdene i Danmark i andet bind af *Lettres sur le Dannemarc*. Reverdils første brev, dateret 17. november 1759, handlede om Rogers død, mens han i det næste stillede det samme spørgsmål, som Roger havde gjort ti år før: Hvorledes skelne mellem enevældigt monarki og despoti? Roger havde ikke overbevist borgeren i Geneve, og nu trak Reverdil linierne op, som han så dem.²⁴

Reverdil tog fat på problemstillingen: Selv om de danske monarker ikke havde handlet som østerlandske depoter, men havde fastsat en lovlig forvaltning af magten, så kunne denne regeringsmåde „i et Øjeblik forandres ved Regentens Villie, som har stiftet den“.²⁵ Det var rigtigt, men usandsynligt ifølge Reverdil, fordi det ville ikke være i regentens egen interesse. Som begrundelse anvendte Reverdil en klassiker i republikanismens politiske teori: Machiavellis *Principe*. „Machiavel har uden tvivl ey sat sig for, at lære sin Regent de milde og menneskelige Dyder, altsaa tænker jeg, det ville være af stor Vægt, at anføre ham, naar han raader til en lemfældig og mild Regiering“. Han citerede fra kapitel ni om „del Principato civile“ – om folkefyrster – om fyrster, som var kommet til magten og regerede ved folkets yndest: „Den, siger han (Machiavelli), som kommer til Enevolds Regieringen ved Folkets Yndest bør vedligeholde dets Venskab, hvilket vil blive ham let, thi Folkets eneste Forlangende er, ey at undertrykkes. En Regent som ey har Folket til Ven, haver ingen Hielp i Modgang“.²⁶

²³ Elie-Salomon-Francois Reverdil: *Struensee et la Cour de Copenhague, 1760-1772; Memoires de Reverdil*, udgivet af slægtningen Alexandre Roger, Paris 1858. Dansk oversættelse 1859 og igen: *Struensee og det Danske Hof*, ved Paul Læssøe Müllerer og Louis Bobé, 1916.

²⁴ Brev 22, dateret 4. januar 1760: „Vous voudriez qu'on nommat *Despotisme* la forme du gouvernement Danois,“ *Lettres sur le Dannemarc*, vol. 2, Geneve, Philibert 1764, s. 106. Den danske oversættelse: *Breve om Dannemarks Riges Staat*, Anden Deel. København, Philibert 1770, s. 95.

²⁵ „Cette forme, dites-vous, peut changer en un instant par la volonté du Prince qui l'a établie.“ Reverdil 1764 (note 24), s. 107. Reverdil 1770 (note 24), s. 96.

²⁶ „Machiavel ne sést pas proposé sans doute de former son Prince aux vertus douces & humaines; ainsi je pense qu'on peut le citer comme une grande autorité lorsqu'il conseil un gouvernement populaire & modéré. Celui, dit il 'qui devient souverain par la faveur du peuple doit se maintenir dans son amitié, ce qui lui sera facile; car la peuple ne demande qu'à n'être point opprimé. Une Prince qui n'a pas son peuple pour ami n'a aucune ressource dans l'adversité'.“ Reverdil 1764 (note 24), s. 108. Reverdil 1770 (note 24), s. 96-97.

Ifølge Machiavellis kapitel om folkefyrster er det værste en fyrste kan vente sig fra en fjendtligt indstillet befolkning, at den forlader ham, mens fjendtlige stormænd vil gå imod ham. Fyrsten må derfor ikke grundfæste sin magt på stormænd, der anser sig for ligeværdige til magtudøvelsen, men han skal bygge sin magt på folket. Fyrsten er nødt til at leve med det samme folk, men han kan skifte stormændene ud, og han kan give og fratage privilegier, således som det styrker hans regering. Det var dette machiavelliske lærestykke, som Reverdil inddrog i sin beskrivelse af den enevældige regeringsform i Danmark.

Den aristokratiske magt og den kongelige magt lå i strid og statens politiske legeme var i krise i Danmark før 1660: „Regentens Magt blev Dag for Dag mere indskrænket, Staten var færdig at blive et Oligarchie, falde i de faae Fornemstes Hænder og blive det strængeste af alle Tyrannier, for at undgaae denne Ulykke kastede Nationen sig i Kongens Arme.“²⁷ Folkets fortvivlelse over den undertrykte frihed skabte enevælden, og på den måde blev kongerne i Danmark en slags folkefyrster, som begrundede deres rettigheder på nationen eller folket, og „Det almindelige Beste er altsaa Øyemedet af den Magt de have og vil have.“²⁸ Men „at betragte Regieringens Forandring som skeede 1660 som en Lykke er ey det samme som at give den uindskrænkede Regiering i alt Fortrinnet frem for Friheden.“ Regimets legitimitet afhang ifølge Reverdil af regentens evne til at styre med folkets vel for øje, og skulle det en dag komme så vidt, at kongerne „aldeles skulle glemme sig selv, at de forandrede en lemfældig og retmæssig Myndighed til en vilkaarlig og voldsom Magt, saa skulle det da være Tiid og ey nu at kalde dem Despoter.“²⁹

Det var en daglig politisk opgave at fastholde enevælden som et lovstyret monarki, og som fyrsteopdrager var opgaven faldet i Reverdils lod. Ikke overraskende læste Reverdil Montesquieu med kronprinsen, og Mallet skrev en forkortet udgave af sin Danmarkshistorie til formålet.³⁰ Reverdil varetog opgaven som fyrsteopdrager indtil Frederik 5.s død i 1766.

²⁷ „Le pouvoir du Prince étoit de jour en jour plus restaint: L'Etat alloit devenir Oligarchique, c'est-à-dire la plus rigoureuse des Tyrannies. La Nation se jetta dans les bras du Roi pour éviter ce malheur. // ce fut le désespoir de la liberté opprimée qui le produisit.“ Reverdil 1764 (note 24), s. 111-112. Reverdil 1770 (note 24), s. 99-100.

²⁸ „Le bien public est donc le terme du pouvoir qu'ils ont & de celui qu'ils veulent avoir.“ Reverdil 1764 (note 24), s. 110. Reverdil 1770 (note 24), s. 98.

²⁹ Reverdil 1764 (note 24), s. 109. Reverdil 1770 (note 24), s. 97.

³⁰ Paul-Henri Mallet: *Abrégé de l'Histoire de Dannemarc à l'usage de Mousseign. Le Prince Royal*, 1760.

Som konge gjorde Christian 7. Reverdil til sin kabinetssekretær, men allerede året efter blev han landsforvist.

I modsætning til André Roger nøjedes Reverdil ikke med at kritisere bondestandens „civile slaveri“ under den gamle aristokratiske regeringsform. Han arbejdede aktuelt for at reformere både stavnsbånd og hoveri, hvilket han allerede gjorde klart i sine *Lettres sur le Dannemarc*, hvor han sammenfattede, at „Selvejeren er den eneste, som giver en Gaard dens rette Værdie“. Derfor ville såvel godsejernes som agerdyrkernes egen fordel blive forenet med statens bedste i bondestandens frihed og selveje.³¹ Som medlem af den første Landvæsenskommission arbejdede han for denne holdning i 1767, men han blev udmanøvreret.³²

Da Reverdil blev kaldt tilbage af Struensee i 1771-72, oplevede han den enevældige regeringsforms politiske krise på nærmeste hold. Det var en krise som ændrede enevældens politiske teori i Danmark: Focus i diskussionen af monarkiets politiske legitimitet blev efter 1772 forskudt fra statsteori til historieskrivning. En væsentlig forløber for denne historieskrivning var Paul-Henri Mallet.

Paul-Henri Mallet om det oprindelige nordiske monarki

Efter tre års arbejde i Danmark udgav Mallet sin *Introduction à l'Histoire de Dannemarc* efterfulgt af en kildeudgave med oversættelser fra Eddaen.³³ Fortsættelsen fulgte i 1758, og efter Mallet havde forladt København i 1760, vedblev han med at udvide sin Danmarks historie helt frem til kort tid før Den franske Revolutions virkninger ramte Geneve.³⁴

³¹ Reverdil 1764 (note 24), s. 257-59. Reverdil 1770 (note 24), s. 221-23.

³² Edvard Holm: *Danmark-Norges Historie*, 4.1, 1902, s. 96-99 og 314-319.

³³ *Introduction à l'Histoire de Dannemarc, ou l'on traite de la Religion, des Loix, des Moeurs & des Usages des Anciens Danois. Par Mr. Mallet*, hos Berlings Arvinger, trykt af L.H. Lillie, 1755. Kildeudgaven: *Monumens de la Mythologie et de la Poésie des Celtes et particulièrement des anciens Scandinaves*, hos Claude Philibert, trykt af L.H. Lillie, 1756. I 1756 fulgte oversættelsen: *Indledning udi Danmarks Riges Historie, hvorudi handles om de gamle Danskes Guds-Dyrkelse, Love, Sæder og Skikke*, Skreven paa Fransk af Hr. Mallet, efter Begjæring paa Dansk oversat. Kiøbenhavn, 1756. Trykt og bekostet af Ludolph Henrich Lillie. Værket blev genudgivet i Geneve af Claude Philibert i 1763 sammen med fortsættelsen: *Histoire de Dannemarc*, 1-2. Derefter fulgte oversættelsen til tysk: *Herrn Professor Mallets Geschichte von Dänemark. Mit einer Vorrede Herrn Gottfried Schützens*, 1-2, Rostock und Greifswald 1765-66.

³⁴ *Histoire de Dannemarc*, 3. udgave, 1-9, Geneve 1787-88. Mallets biografi: Simonde de Sismondi: *De la vie et des écrits de P.H. Mallet*, Geneve 1807, og Hélène Stadler: *Paul-Henri Mallet*, Lausanne 1924.

I introduktionen til Danmarks historie fra 1755 lagde han det teoretiske fundament for den efterfølgende faktuelle fremstilling. Introduktionen skulle vise Europa, hvorfor Danmark, eller den nordiske verden, var væsentlig at læse om, og Mallet fangede fra begyndelsen læserens interesse: „Historien melder os ikke om noget Folk, der har forvoldet større, hastigere og talrigere Revolutioner i Europa, end Scandinaverne, og hvis Antiquiteter tilligemed i Almindelighed vides mindre af at sige.“³⁵ Mallet ville først undersøge baggrunden for de revolutioner, som skandinaverne bibragte Europa, og han var stilsikker i sin genrebeskrivelse af den form for historie, han ville skrive: „at see heele Folke-Slag, Regenter, Erobrere og Lovgivere at følge hovedkulds efter hinanden paa Verdens Skueplads, uden at kiende deres Tænke-Maade, deres Sinds-Beskaffenhed, og hvad Aand der har drevet dem, er uden Tvivl intet videre end at have en Beenrad af Historien“.³⁶

Før beskrivelsen af begivenhederne skulle de grundlæggende religiøse og politiske sæder og skikke klarlægges. På titelbladet var Danmark den statslige afgrænsning for fremstillingen, men undervejs skiftede fokus fra Danmark til Skandinavien og til Norden, som i 1700-tallet var en bred betegnelse for det nordlige Europa omkring Østersøen. Det er ligeledes til tider svært at skelne mellem nordiske, germanske og keltiske traditioner hos Mallet, men hovedsynspunktet var klart: Den historieskabende hovedmodsatning opstod mellem nord og syd, mellem frihed og slaveri.

Det nordiske folk vandrede ind på Verdens skueplads fra Scytien med „en Religion lige saa simpel og krigersk som Nationen selv, en Regierings-Form efter den sunde Fornuft og Friheden indrettet“. Rom rejste sit hoved og udbredte sin magt, som medførte et udsigtsløst politisk slaveri undtagen i de kolde nordlige egne, hvor friheden overlevede i århundreder. De nordiske revolutioner, som Mallet formulerede det, bestod i de nordiske folks gradvise indtrængen i Romerriget, hvor de i midten af „Slaveri og Feighed“ oprettede tilbøjeligheden til „Frihed og Liighed“ og til „Bondelevnet og Krigs-Væsenet“, som Romerne havde tabt. Af denne blanding mellem nord og syd „udspire de Sæder og det Sindelav, som siden regierede vores Europa“, og ifølge Mallet var det „Hoved-Aarsagen til det uforsagte Mod, til den Affskye for Trældom, til den Ærekiærhed, der characteriserer næsten alle folke-Slag i Europa, og til den Sagtmodighed, den Omgængelse, den Höytagtelse for Menneskeligheden, som giör

³⁵ Citeret fra oversættelsen af Mallet 1756 (note 33), Forfatterens Fortale, Arksignatur A3.

³⁶ Mallet 1756 (note 33), Forfatterens Fortale, Arksignatur A3.

saa lykkeligen Forskiel paa vore Ene-volds-Herrer og de usynlige og stolte Tyranner i Asien".³⁷

Grænsen mellem monarki og orientalsk despoti trak Mallet på baggrund af det oprindelige nordiske monarkis europæiske historie. Kilderne til denne størstiledede historie fandt han hos Thomas Bartholin, Ole Worm, Stephan Stephanius, Arngrimur Jonsson, Thormod Torfæus, Simon Pelloutiers historie om kelterne og Olof Dalins nye Sveriges historie, hvis to første bind var udkommet i 1747-50. Det nyskabende ved Mallet var ikke detaljen, men derimod tolkningen og syntesen. Det var nyt, at Montesquieus generelle teori „Om lovene og deres forhold til naturen og klimaet“ i tredje bog af *Om Lovenes Aand* blev brugt konkret på Danmarks og Skandinaviens historie.³⁸

I den første bog af *Indledning udi Danmarks Riges Historie* skrev Mallet om Danmarks og de skandinaviske folks oprindelsehistorie med flittig brug af Saxo, Torfæus og den norrøne overlevering. I den anden bog „Om den gamle Religion i Norden“ sammenfattede han kortfattet og dramatisk den nordiske mytologi. Odin var udgangspunkt for såvel den politiske historie som for kultur- og religionshistorie. Han beskrev den nordiske gudeverden, og han fortolkede forestillingerne om verdens skabelse og verdens undergang ved hjælp af komparativ mytologi: „Man haver kuns at holde de Stykker, som nu ere anførte, imod Begyndelsen af Hesiodi Bog om Gudernes Herkomst, imod nogle Asiatiske Folkes fabelagtige Historie, og imod Skabelsens Bog, saa skal man snart blive overbevist om, at den Liighed, der er imellem mange Omstændigheder af Beretningerne, kand ikke være kommen alleene af Slump og Tref.“³⁹ Ligeledes så han

³⁷ Citater fra Mallet 1756 (note 33), Forfatterens Fortale, Arksignatur A4 –B.

³⁸ Mallet henviser i sin fortale specielt til tredje dels 17. bog, kapitel 5: „Da goterne erobrede det romerske imperium, indførte de monarki og frihed overalt. [De nationer som bor i Skandinavien] har været kilden til Europas frihed, dvs. til næsten al frihed der findes blandt mennesker i dag. Goteren Jordanes har kaldt Nordeuropa for menneskeskægtens værksted. Jeg vil snarere kalde det for fremstillingsstedet for instrumenter som bryder de lænker der er smedet i Syden. Det er dér disse tapre nationer opstår som drager ud fra deres land for at tilintetgøre tyrannerne og slaverne og lære menneskene at da naturen har ladet dem fødes lige, så har fornuften kun kunnet gøre dem afhængige til deres eget bedste.“ Montesquieu: *Om Lovenes Aand*, ed. Merete Klenow With, 1, 1998, s. 301. Mallet forbigik en anden nærliggende kommentar hos Montesquieu, som efter al sandsynlighed var rettet mod statsomvæltningen i 1660: „Selvom et andet nordisk kongerige har mistet sine love, kan vi være sikre på at det takket være klimaet ikke har mistet dem uigenkaldeligt.“ Ibid. s. 299. Montesquieus bog var et tveægget sværd i forhold til Danmarks forfatning.

³⁹ Mallet 1756 (note 33), s. 63.

baggrunden for den gamle nordiske forestillingsverden og dens forherligelse af krig og vold i et komparativt perspektiv: „Der har været en Tid, hvor heele Europa forestillede samme Skuespill, som de Americanske Skove; tusinde smaa omflakkende Nationer, uden Kiøbstæder og Landsbyer, uden Agerdyrkning, uden Haandværker; som havde intet at leve af, end noget Qvæg, nogle vilde Frugter, samt røven og Plyndren.“⁴⁰

Den fornuftige og frie regeringsform, som Mallet havde taget forskud på i sin fortale, stod til nærmere undersøgelse i den tredje bog „Om Regieringen og Lovene hos de gamle Danske“. Tacitus' beretning om germanernes folkeforsamlinger, hvor kongen blev kåret efter fødsel og tap- perhed og folket skulle høres vedrørende alle vigtige ting, var Mallets hovedkilde, men den romerske redegørelse for de ret grænseløse nordlige egne kunne ikke stå alene. Som belæg for teorien om Odins oprindelige danske valgkonedømme, hvor folket valgte kongen blandt den afdøde konges nærmeste slægt, brugte han Saxo, Dalin og Ole Worms beskrivelse af de stensætninger i Lund, Lejre og Viborg, hvor folkeforsamlingerne angiveligt fandt sted.⁴¹ På grundlag af Saxos historie om kong Frodes lovgivning opstillede Mallet et socialt hierarki i det danske monarki, hvor grundstammen var de „frie Selv-Jord-Eyere (som den Tid kaldtes Bønder)“, mens herremændene var kongens bevæbnede mænd og en fribåren adel beklædte de øverste embeder. I overensstemmelse med Tacitus' beretning mente Mallet, at frigivne og trælle sørgede for det hårde arbejde.⁴² På trods af sine anstrengelser måtte Mallet dog redeligt konkludere, at vished om de gamle skandinavers love først tilhørte tiden efter kristendommens indførelse, men han fortsatte: „Imidlertid vil vi ikke slutte denne Artikel uden at giøre endnu et nyt Forsøg paa at udvikle disse Folkes Tænke-Maade i Henseende til Regieringen. Materiens Vigtighed maa tiene os til Undskyldning, om vi gaac til de yderste Kanter af Europa for at hente nogle Lys-Straaler til samme at oplyse.“⁴³

Den oprindelige regeringsform var et vigtigt emne, og den nye lyskilde var Island. Mallet anvendte Island som et historisk laboratorium, hvor et politisk eksperiment havde fundet sted i det niende århundrede: den islandske republik.

En koloni af nordmænd slog sig ned på Island, og de organiserede sig politisk uden at en ydre magt forhindrede eller bandt dem: „Det er en

⁴⁰ Mallet 1756 (note 33), s. 72.

⁴¹ Mallet 1756 (note 33), s. 97-98.

⁴² Mallet 1756 (note 33), s. 100-106.

⁴³ Mallet 1756 (note 33), s. 112

Nation, som er sig selv overladt, der nedsætter sig i et omflødt, og ligesom fra Resten af den heele Verden afsondret Land". Resultatet af dette politiske eksperiment kunne ifølge Mallet ikke fødes af intet, men måtte være frugten af lang, ustuderet erfaring – „Ligesom Bierne indrette deres Kuber“. I det islandske laboratorium skimtede Mallet den oprindelige nordiske regeringsform.

Med hjælp fra Snorre Sturluson og især fra Arngrimur Jonssons nordatlantiske historier så han en lovstyret republik, hvis øverste råd var Altinget. „Samme blev holdt hvert Aar, og enhver Selveyer udi Island gjorde sig en Ære og Pligt af at møde der.“⁴⁴ Hos Mallet blev Altinget et billede på de skandinaviske folks folkeforsamlinger, hvor kongens position på Island var erstattet af Lagmanden. Lovgiveren og forstanderen var valgt af tinget på livstid, og han havde myndighed til at undersøge og underkende alle andre domme. Han regerede med tingets samtykke. „Saadan har Regierings-Formen været i denne Republique, som nu omstunder er saa lidet bekiendt i den övrige Deel af Verden, omendskiönt der neppe har været nogen anden til, endogsaa mens det gamle Grækenland var i sine beste Velstands-Dage, der har frembragt saa mange Historieskrivere og Poëter.“

Fra Europas yderste kant reddede den norrøne overlevering og den islandske republiks institutioner Mallets teori om den oprindelige bondefrihed og folkefrihed i det gamle danske og nordiske monarki. Tacitus stod ikke længere alene som kilde, og der var et alternativ til valget mellem et uindskrænket monarki og en fordærvet adelsrepublik, således som vi så det fremstillet hos André Roger. Mallets alternative regeringsform var en blanding af monarki og demokrati.

Mallets konklusion var klar: „Den Indskrænkelse paa Kongernes eller Regenternes Myndighed formedelst de Forsamlinger, der forestillede heele Nationen, hvilke forbeholdt sig den Magt at give Love og kiende udi alle vigtige Ting, var udi mange hundrede Aar ligesom Formen, hvorudi næsten alle Regieringer i Europa ere blevne støbte.“ Modsætningen til dette oprindelige indskrænkede monarki var fra begyndelsen i Asien, hvor de fleste nationer var „Enevolds-Herrer underkastede, hvor de kiendte ingen Middel-Vey imellem de tvende Yderligheder af lumpent Slaveri, eller Oprør og Forræderie“.⁴⁵

⁴⁴ Mallet 1756 (note 33), s. 116.

⁴⁵ Mallet 1756 (note 33), s. 117-118.

Uden for Danmark blev Mallet hovedværket om Danmarks historie i anden halvdel af 1700-tallet, og den største indflydelse fik de første bind, dvs. introduktionen og oversættelsen af Eddaen fra 1755-56.

Under sin rejse i Italien læste Edward Gibbon Mallets introduktion til Danmarks historie i Firenze. Den blev en del af forstudierne til hans værk om Romerrigetets fald. Gibbon førte dagbog over sin læsning, og i juli 1764 skrev han om Mallet: "His great principle, that the religion of Odin formed that character of the northern nations, whose effects are still perceptible among ourselves, is judicious, in many respects well founded, and perfectly well illustrated." Dog bemærkede han rigtigt om Mallets behandling af regeringsformen, at Tacitus og analogislutninger erstatte overleveringen: "These guides are not always to be trusted."¹⁶

Gibbon kommenterede især den nordiske folkevandring mod syd og forskellen på de skandinaviske barbarers overgang til den kristne religion i Romerriget og i deres hjemland: "An important question occurs, why the inhabitants of the North should have so obstinately rejected Christianity, while their countrymen established in the empire embraced it with the utmost readiness." Gibbons refleksioner over Mallet førte ham frem til en integrationsteori om nordens barbari og sydens kristne religion. Mens de barbariske helligdomme stod urørte i nord, mødte barbaren under imperiets undergang nye helligdomme, sæder og skikke: "every cause would concur to make him quit a mode of worship founded on ignorance and barbarism, and to substitute in its stead a religion connected with science which he began to relish, and inculcating the virtues of humanity which he began to value."¹⁷

Det længste efterliv fik Mallets indledning til Danmarks historie i Thomas Percys oversættelse til engelsk *Northern Antiquities: or, a Description of the manners, customs, religion and laws of the ancient Danes, and other Northern Nations*, London 1770. I Storbritannien blev denne udgave af Mallet en klassiker, som kunne genudgives som en videnskabelig tekst med mange

¹⁶ *Miscellaneous Works of Edward Gibbon*, ed. John Lord Sheffield, 6, Basel 1797, s. 274-75.

¹⁷ Gibbon 1797, s. 277-80. Om Mallets betydning for Gibbon: J.G.A. Pocock: *Barbarism and Religion*, 1. Cambridge 1999, s. 280-81 og 288.

lærde tilføjelser og kommentarer i midten af 1800-tallet.⁴⁸ Mallets arbejde blev integreret i tidlige romantiske litterære strømninger, knyttet til Percys eget arbejde, *Reliques of Ancient English Poetry* fra 1765, og ikke mindst til Macphersons Ossian-digtning fra 1760'erne. Den danske historigrafiske sammenhæng gled i baggrunden til fordel for en generel europæisk interesse for oprindelig folkedigtning. Men udgangspunktet i 1750'erne var et andet. Udgangspunktet var historieteoretisk: Interessen i den gotiske regeringsform – det oprindelige danske, eller nordiske monarki.

Den schweiziske forbindelse og dansk politisk teori: J.S. Sneedorf

Mallet stod ikke alene med den interesse i 1750'ernes Danmark. Store dele af Jens Shielderup Sneedorfs afhandling *Om den borgerlige Regiering*, som udkom i 1757, diskuterede monarkiet og dets historiske oprindelse og udvikling, og Sneedorf, adskilte sig markant fra Mallet.

Titlen på Sneedorfs bog var genbrug af John Locke's *On Civil Government*, men indholdet var det ikke.⁴⁹ Sneedorfs statsteori stod uden for og over for de republikanske strømninger og traditioner. Han forbandt Pufendorfs monarkistiske naturretsteori med Montesquieus begreber „æere“ og „borgerdyd“. Hver især repræsenterede de monarki og republik hos Montesquieu, men Sneedorf fandt, at borgerdyden fik sin smukkeste blomstring under en monarkistisk regering, hvis den sigtede på almenvellet. Borgerdyden kom til udtryk i borgernes patriotisme, mens almenvellet kom til udtryk i offentligheden, i debattens rådgivning af magten. Forbindelsen af patriotisme og offentlig debat ville ideelt forbinde borgerdyd og almenvel under det stabile monarkis sikkerhed og retfærdighed.

Sneedorfs afgrænsning af monarkiet var skarp og konsekvent: Hvis suveræniteten residerer i én persons vilje alene, så er der tale om et monarki, men er den i fleres vilje, så er der tale om en republik, og det

⁴⁸ *Northern Antiquities, or an historical account of the manners, customs, religion and laws, maritime expeditions and discoveries, language and literature of the ancient Scandinavians (Danes, Swedes, Norwegians and Icelanders) with incidental notices respecting our Saxon ancestors*. Translated from the French of M. Mallet by Bishop Percy. New Edition, revised throughout by I.A. Blackwell, Esq. To which is added an abstract of the Eyrbyggja Saga, by Sir Walter Scott. London 1847.

⁴⁹ I kapitlet "Of political or civil Society" hedder det hos Locke §90: „And hence it is evident that absolute monarchy, which by some men is counted for the only government in the world, is indeed inconsistent with civil society, and so can be no form of civil government at all.“ John Locke: *Two Treatises of Government*, London (1690) 1975, s. 160. Sneedorfs bog kan læses som en lang polemik mod dette standpunkt.

spiller ingen rolle, hvad regeringen kalder sig selv. Derfor er „de af Stænderne indskrænkede Monarkier ikke Monarkier men Republiker“, og det indskrænkede monarki har republikkens fejl – ubalance og usikkerhed.⁵⁰

Sneedorf argumenterede med historiske eksempler som sit væsentligste grundlag, og han var ikke i tvivl om at monarkiet var den oprindelige regering: „Vi finde i Historien den Monarkiske Regiering at have været den første hos alle Nationer“.⁵¹ Men hvordan? Han tog det samme udgangspunkt, som Montesquieu og Mallet: „De Europæiske Monarkier have deres Oprindelse fra de Nordiske Nationer, som oversvømmede det Vestlige Monarkie. Disse Folk førte en Art Regiering med sig, som hidindtil var ubekendt, og som nogle kalde den Gothiske.“⁵²

Sneedorfs vigtige kapitel om den gotiske regeringsform var en diskussion og kritik af Mallets standpunkt, selv om han ikke blev nævnt med et ord. Brændpunktet var folkeforsamlingens rolle: Var den gotiske regeringsform en republik eller et rigtigt monarki? Tacitus' beretning om germanernes folkeforsamlinger kunne ganske vist læses som om forsamlingen havde ret til at befale, men vidste Tacitus egentlig mere om germanerne end Sneedorf om indianerne i Amerika? Når man sammenlignede de modstridende efterretninger om regeringerne hos de nordamerikanske indianere, kunne det ikke undre, at Tacitus lod sig „forlede til at ansee Folkets Forsamlinger som Beviis paa Indskrænkning“. I stedet for en romers beretning om barbarerne skulle de nordiske nationers egne historier danne grundlag for historiske domme. Ligesom Mallet vendte Sneedorf sig mod Snorre Sturluson, men her holdt enigheden op.

Ifølge Sneedorf var folkeforsamlingerne alene rådgivende. Kongen havde ret til ikke at følge deres råd. „De meest uindskrænkede Monarkier betiene sig endnu af Raad“, hvilket kun er godt, så længe monarken er suveræn. Den gotiske regeringsform „havde derfor ingen anden Grund end fælles Tillid imellem Regenten og Folket“.⁵³ Sneedorf angreb også Mallets forestilling om den islandske republik. Han tog Snorre til indtægt for, at de norske kongers suverænitet var uantastet af, at lovgivningen blev efterset af gode mænds råd på Island. Det var urimeligt „at ville slutte, at Islænderne paa den Tid have havt et Parlement, hvoraf Kongerne var indskrænkede, fordi de i saadanne Tilfælde, som udfordrede en nøie Indsigt,

⁵⁰ J.S. Sneedorf: *Om den Borgerlige Regiering, Sneedorffs samtlige Skrifter*, 7, 1776, s. 209-13.

⁵¹ Sneedorf 1776 (note 50), s. 267.

⁵² Sneedorf 1776 (note 50), s. 274.

⁵³ Sneedorf 1776 (note 50), s. 277.

have betient sig af et almindeligt og nationalt Raad.⁵⁴ Sneedorf fejede Mallets blanding af monarki og demokrati af bordet, men tilbage stod, at uindskrænket monarki kunne bestå sammen med en national rådgivende forsamling.⁵⁵

Rådgivning var et nøglebegreb i Sneedorfs politiske teori om monarkiet. Ved enevældens 100-års jubilæum i 1760 sagde Sneedorf i sin tale: „Vi er det eneste Folk som har givet sig selv uindskrænkte monarker“, men til gengæld har „vor uindskrænkte Monark gjort det hele Folk til sine Rådgivere.“⁵⁶ På denne måde var der hos Sneedorf en legitim kontinuitet fra det oprindelige gotiske monarki med dets rådgivende folkeforsamlinger til enevælden med dens rådgivende opinion. Forudsætningen var at opinionsdannelsen fandt sted med så megen frihed, som sikkerheden tillod.

Det blev ikke Sneedorfs syn på det oprindelige danske eller nordiske monarki, som sejrede i 1700-tallets danske historieskrivning, men derimod Mallets. Eller rettere, synspunkter i lighed med Mallets – for selv var han lige så usynlig i de danske skrifter, som Molesworth tidligere havde været det.

Nordens oprindelige statsforfatning i P.F. Suhms og Tyge Rothes historieskrivning „Man finder hos Nordens Folk det virkelige Demokratie, og samme saa hæderligt, at Kongerne, hvor stolte og hvor overmægtige de end kunne være, dog uden Æres Tab lode deres Vælde indskrænke ved samme“.⁵⁷

Historikeren Tyge Rothe formulerede sin problemstilling skarpt fra og med de første sætninger i *Nordens Statsforfatning før Lehnstiden*. Hvorledes kunne Norden fra at være „Folkefriheds Landet“ udvikle sig historisk til at blive det aldeles modsatte med en arvelig adel? Længere fremme i vær-

⁵⁴ Sneedorf 1776 (note 50), s. 279.

⁵⁵ *Om den borgerlige Regiering* blev anmeldt i *Mercure Danois* i februar og marts 1758, og Mallet førte som redaktør sandsynligvis pennen. Anmeldelsen var efter tidens og tidsskriftets stil en omtale og et referat med udtog af teksten i oversættelse til orientering for det fransklæsende publikum. Men da anmelderen i martsnummeret nåede frem til beskrivelsen af Sneedorfs version af den gotiske regeringsform og de rådgivende folkeforsamlinger, var det tid til en kommentar: „Cela pourroit donner lieu à beaucoup de discussions qui ne sont point de la nature de cet ouvrage“. Anmelderen følte sig ikke overbevist. „Traité du gouvernement Civil, Second Extrait“ s. 32.

⁵⁶ J.S. Sneedorf: Jubel-Tale til Erindring om den lykkelige Arve-Enevold-Regiering, *Sneedorffs samtlige Skrifter*, 7, 1776, s. 461 og 504. Sneedorfs tillid til opinionen var arketypen for, hvad Jens Arup Seip kaldte: Teorien om det opinionsstyrte enevælde, (1958), *Politisk ideologi. Tre lærestykker*, Oslo 1988, s. 13-65.

⁵⁷ Tyge Rothe: *Nordens Statsforfatning før Lehnstiden*, 1, 1781, s. 2.

ket endevendte han kilderne i målet, selektiv søgen for at finde „Ydermere Beviis at Regieringen blandt vore gamle Fædre var et med Demokratie blandet Monarkie“.⁵⁸ Et monarki baseret på folkeforsamlingens besluttende myndighed var indbegrebet af den gamle demokratiske „Constitution“. Snorre Sturluson var en hovedkilde, og i Rothes efterfølgende bog fik han skudsmålet: „Frie Siel havde Manden, og han levede i en frie Republik, saa intet tvang ham til at hykle og lyve.“⁵⁹

Mallets republikansk inspirerede forestilling om det oprindelige dansk-nordiske monarki genopstod i dansk historieskrivning som en dugfrisk ny teori i 1770'erne og 1780'erne. Christian 7.s regeringsførelse og ikke mindst den manglende stabilitet under Struensee-episoden 1770-72 havde rystet tilliden til regeringen, og legitimiteten i politiske teorier som Sneedorfs var blevet undergravet. Struensees fald fik i 1772 historikeren Peter Frederik Suhm til offentligt at hylde statskuppet med et dristigt formleret, men loyalt *Brev til Kongen*, mens han hemmeligt udkastede en plan for en ny regeringsform. Kongeloven skulle erstattes af en Grundlov, der sikrede valg til en stænderforsamling i 16 valgdistrikter (6 i Danmark, 6 i Norge, 3 i Slesvig-Holsten og et på Island). Den valgte forsamling med 48 medlemmer skulle sammen med kongen bestemme over skatter og statsfinanser samt besætte de offentlige embeder. Valgrettens flertal bestod af præster og ikke-adelige embedsborgere, mens de valgbare skulle besidde ejendom eller embede.⁶⁰ Udkastet skulle angiveligt være præsenteret for kabinetssekretær Ove Høegh-Guldberg i 1772,⁶¹ men det blev først offentliggjort af Rasmus Nyerup blandt Suhms efterladte skrifter i 1799. Anderledes med de 42 regeringsregler, som han lod trykke som tillæg til en udgave af sin statsroman *Euphron* i 1774. De indrammede hans politiske tænkning om borgerlige rettigheder og stændernes balance, således som det fremgår af de første syv regler: „1. Ær altid Religionen og dens Betientere,...2. Sæt Priis paa lærde Mænd,...3. Lad enhver nyde uhindret Religions Frihed,... 4. Enhver have Frihed til at tænke, tale og skrive, som han vil,...5. Skulde nogen Privat Mand synes sig at være fremmed ved Misbrugen af denne Frihed, da staae Lovene aabne for ham,...6. Hold Jævnvægt imellem Stænderne, ...7. Denne Frihed bør og Bonden nyde,...“⁶²

⁵⁸ Tyge Rothe (note 57), 1781, 1, s. 121-135.

⁵⁹ Tyge Rothe: *Europas Lehnsvæsen*, 1, 1783, s. 56.

⁶⁰ P.F. Suhm: *Samlede Skrifter*, 16, 1799, s. 3 og s. 29-36.

⁶¹ P.F. Suhm: *Hemmelige Efterretninger*, 1918, s. 72.

⁶² Jens Møller: P.F. Suhms regeringsregler 1774. Statens grundstøtter – menneskeretserklæringer – sprog og indfødsret, *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. 6, 1972, s. 123-157

Grænsen for opinionsdannelsen gik ved Kongeloven: Nationale råd, folkeforsamlinger eller stænderforsamlinger stod ikke til debat. De hørte alene til historieskrivningens verden, og Suhm søgte tilflugt i historieskrivningen. Teorien om den oprindelige danske bondefrihed formulerede han første gang i 1771,⁶³ mens han støbte teorien færdig i 1776, hvor han var overbevist om, at suveræniteten i det oprindelige danske monarki beroede på folkeforsamlinger, eller på ting „som ikke kunne beslutte noget uden Almuens Samtykke“.⁶⁴ Almuen bestod af selvejende bønder, som dyrkede jorden med trælle.

På samme tid grundlagde Tyge Rothe sit historiske hovedværk *Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa* (1774-83).⁶⁵ Struensees fald havde sat en stopper for hans administrative karriere, og som godsejer trak Rothe sig tilbage til historieskrivningens verden.

Tyge Rothes stort anlagte projekt havde i et dansk perspektiv lod og del i den samme intellektuelle strømning som Edward Gibbons *The Decline and Fall of the Roman Empire* (1776-88). Sammenstødet mellem det gotiske nord og Romerriget og den kristne religions institutioner i syd var et historisk og statsteoretisk hovedtema i Europa i årtierne efter Montesquieus banebrydende arbejde. I Rothes bind om *Roms Undergang* var kristendommen ikke årsag til imperiets fald. Ifølge Rothe kunne Rom kun opretholde sin magt ved bestandig ekspansion og krig. Deri lå kimen til opløsningen: Centrum kunne i længden ikke holde alle delene under kontrol: „Rom faldt, fordi Colossen blev monstrøs, og der var ei Grund til at bære den; Men det virkede Christendommen, at af Colossens Ruiner samlede, og opstode skønne stolte Bygninger“.⁶⁶

Goternes indtog i Italien var den umiddelbare årsag til Roms undergang, og for dem havde kristendommen afgørende betydning. De folk, som erobrede kejserdømmet, blev integreret i sydens civilisation gennem den kristne religion: „Jeg tør sige, at hvis de vare blevne Barbarer, da maatte vi endnu være det“.⁶⁷

Fra Sydeuropa skrev Rothe sig med kristendommens europæiske histo-

⁶³ P.F. Suhm: Historien af den danske Agerdyrkning og Landvæsen, *Samlede Skrifter*, 9, 1792, s. 126-201.

⁶⁴ P.F. Suhm: Danmarks, Norges og Holstens Historie udi tvende Udtog, *Samlede Skrifter*, 8, 1792, s. 292.

⁶⁵ De fire første bind blev samtidig udgivet på tysk: *Die Wirkung des Christenthums auf den Zustand der Völker in Europa*, 1-4, Kbh. 1775-82.

⁶⁶ Tyge Rothe: Roms Undergang, *Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa. Anden Del. Andet Stykke*, 1775, s. 236-37.

⁶⁷ Tyge Rothe 1775 (note 66), s. 343.

rie frem til Norden, hvor det ideelle nordiske monarki åbenbarede sig for ham i værkerne om *Nordens Statsforfatning* og om *Europas Lehnsvæsen*. Det sidste var samtidig femte bind af *Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa* og kulminationen på 1700-tallets forherligelse af Norden. Den nordiske statsforfatning kunne og skulle ikke beskrives med abstrakte forestillinger om monarki og demokrati ifølge Rothe: „Den abstrakte og høytspendte Forestilling om Monarkiet, hvor nær er den ikke ved at vise os Despoterie? Og ligesaa den abstrakte og høytspendte Forestilling om Demokratiet, hvor nær er den ikke ved at vise os Anarkiet?... Nyttigere er det at tøve med Tankerne blandt de merkelige Folk, hvis Minde Historien har vedbevaret.“⁶⁸ Det indskrænkede monarki, eller monarkiet blandet med demokrati fandt han historisk som hjemstedet for den borgerlige frihed i Norden. Den historiske forudsætning for den nordiske statsforfatning var, at ejendomsretten til jorden ikke var koncentreret på nogle få hænder: „Landets eget Folk havde Jorden og Velstanden: det heele Folk havde den... det, man eyedde, var ey Naadesgave fra Regenten: derfor sagde Torgny Lagmand, at det, at være Bonde, var ypperste Rang i Staten.“⁶⁹

Den schweiziske forbindelse i 1750'ernes Danmark var vel egentlig ikke blevet glemt – den var blevet en intellektuel hovedstrømning. Især var Mallet en forløber for synspunkter, der blev udfoldet i 1770'ernes og 1780'ernes danske historieskrivning med Suhm og Rothe i spidsen.⁷⁰ Roger, Mallet og Reverdil havde markedsført og forsvaret det danske monarki på det europæiske litterære marked fra en republikansk synsvinkel. Det centrale problem og den vigtigste opgave havde i 1750'erne været at frigøre det enevældige monarki fra despotiets skygge. Den schweiziske kreds bidrog til at skabe en forestilling om det danske enevældige monarki som en folkeligt funderet regeringsform: Statsteoretisk blev monarkiets legitimitet begrundet i de samlede stænders overdragelse af magten til kongen og knægtelsen af en aristokratisk regeringsform. Monarkiets historiske legitimitet blev fundet i forestillingen om det oprindelige, folkelige nordiske monarki – mellem despoti og demokrati.

⁶⁸ Tyge Rothe 1783 (note 59), s. 21-22.

⁶⁹ Tyge Rothe 1783 (note 59), s. 115.

⁷⁰ Om den historiografiske tradition: Helge Paludan: Vor danske Montesquieu, *Historie* 13. 3, 1980 s. 1-32, og Historiens historie, *Danmarks historie*, 10, ed. Søren Mørch, 1992, s. 164-176 og 179-191.

SUMMARY

HENRIK HORSTBØLL: *Between despotism and democracy. The Swiss connection: Roger, Mallet and Reverdil on the Danish absolute monarchy.*

In Copenhagen in the 1750s a small learned republic from Geneva was established with support from the leading ministers of the government, creating a new basis and new possibilities for acquiring knowledge about the Danish state, its politics and history outside Denmark. Paul-Henri Mallet and André Roger arrived in Copenhagen in 1752, while Elie-Salomon-Francois-Reverdil joined the circle in 1758. The bookseller Claude Philibert moved from Geneva to Copenhagen in 1755, and the journal *Mercure Danois* – edited by Mallet and Reverdil – was printed and marketed by Philibert in Copenhagen and Geneva, until Reverdil became attached to the court as a teacher to the crown prince in 1760. André Roger published the first volume of *Lettres sur le Dannemarc* in 1757, while Reverdil completed the second volume in 1764 after Roger's death. In literary letters to a republican in Geneva the Danish monarchy's central administration, legislation and the Danish Constitution were presented and defended against the despotic impression which in particular Robert Molesworth's travelling account from Denmark (1694) had left on the European book market in the first half of the 1700s. In Roger and Reverdil the Danish monarchy appeared according to Montesquieu's political scheme as a legal system between despotism and republic.

Paul-Henri-Mallet wrote his history of Denmark for the French-reading Europe. Particularly the *Introduction à l'Histoire de Dannemarc* (1755) became a major work outside Denmark, surviving the longest on the book market in Thomas Percy's English translation: *Northern Antiquities* (1770). Mallet was a harbinger of views that were unfolded in Danish history writing in the 1770s and 1780s, headed by P.F.Suhm and Tyge Rothe.

Roger, Mallet and Reverdil marketed and defended the Danish monarchy on the European literary market from a republican point of view. In the 1750s the central problem and the most important task were to release the absolute monarchy from the shadow of despotism. The Swiss circle contributed to creating an image of the Danish monarchy as a publicly founded form of government: Politologically the legitimacy of the monarchy was based on the collective estates of the realm's handing over of the power to the king and the destruction of an aristocratic form of government. The historical legitimacy of the monarchy was found in the conception of an original, public Nordic monarchy – between despotism and democracy.